

A tankönyvvé nyilvánítási eljárás megítélése a tankönyvi szakértők és tankönyvkiadói szerkesztők körében

Egy kutatás tanulságai

Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy a tankönyvvé nyilvánítás több, mint fél évtizede működő rendszerével kapcsolatban milyen véleményt, kritikákat fogalmaznak meg a folyamatban leginkább érintett szereplők. Bevált-e a kialakított akkreditációs eljárás, eredményesen használhatók-e az értékelőlapok? Eléggé vagy túlzottan differenciáltak-e? A jóváhagyási folyamat jelenlegi megoldása megfelelő-e, vagy más módon történjen a döntés? Kinek a kezébe kerüljön? Milyen elemek hiányoznak a jelenlegi rendszerből? Milyen hatással van a tankönyvek fejlesztésére a jelenlegi akkreditációs folyamat?

Az Oktatókutatás és Fejlesztő Intézetben zajló *Tankönyv- és taneszköz-fejlesztés keretrendszerének kutatás-fejlesztése* című kutatási projekt egyik fontos része¹ az akkreditációs eljárásban használt tankönyvi értékelőlapok felülvizsgálata, módosítása. Ennek érdekében kérdőíves felmérést végeztünk a tankönyvi szakértők (szakmai és tantárgy-pedagógiai egyaránt) és a tankönyvkiadók szerkesztői körében a tankönyvvé nyilvánítási eljárás jelenlegi gyakorlatáról, annak tartalmi elemeiről. A kutatás része volt az értékelésben alkalmazott értékelőlapok használatáról szerzett tapasztalatok összegyűjtése, hiszen ezek az egységesített tartalmú és formátumú értékelő eszközök meghatározó szerepet játszanak a szakértői javaslatok elkészítésében és dokumentálásában.²

Az értékelőlapok felülvizsgálata előtt kíváncsiak voltunk, hogy az akkreditációs folyamat fontos szereplői, a tudományos és tantárgy-pedagógiai szakértők hogyan gondolkodnak az értékelőlapok tartalmáról, struktúrájáról, hasznosságáról. A kiadói szerkesztők véleménye pedig azért volt érdekes számunkra, mert egyrészt a tankönyvek jóváhagyási folyamatában ők azok a szereplők, akik a szakértők megjegyzései alapján korrigálják a tankönyveket, másrészt éppen az értékelés kritériumrendszere befolyásolja, hogy a szerkesztői munka során milyen szempontokra figyeljenek. Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy a több, mint fél évtizede működő rendszerrel kapcsolatban milyen véleményt, kritikákat fogalmaznak meg a folyamatban leginkább érintett szereplők. Bevált-e a kialakított akkreditációs eljárás, eredményesen használhatók-e az értékelőlapok? Eléggé vagy túlzottan differenciáltak-e? A jóváhagyási folyamat jelenlegi megoldása megfelelő-e, vagy más módon történjen a döntés? Kinek a kezébe kerüljön? Milyen elemek hiányoznak a jelenlegi rendszerből? Milyen hatással van a tankönyvek

fejlesztésére a jelenlegi akkreditációs folyamat? Előzetes hipotézisünk az volt, hogy az érintett szereplők alapvetően jónak tartják a rendszert, de az elmúlt évek tapasztalatai alapján kisebb módosításokat szükségesnek tartanának az értékelőlapokon. A teljes átalakítás felvetésére nem számítottunk. A felmérés eredményei alapján igazolták előzetes várakozásainkat, de számos ponton azért megfontolandó, meglepő válaszokat is kaptunk. Tanulmányunkban a 2013 tavaszán lezajlott felmérés legfontosabb eredményeit, tanulságait mutatjuk be úgy, hogy összevetjük a szakértők és a kiadói szerkesztők azonos kérdésekre adott válaszait.

A tankönyvi akkreditáció feladata és módszere

A tankönyvek kötelező akkreditációja a rendszerváltozás, illetve a központi tankönyvellátásról a tankönyvpiacra történő átállás óta állandó része az állam oktatásirányítási eszközrendszerének. A tankönyvvé nyilvánítás jogszabályi feltételeinek kialakítása és a kérelemre benyújtott tankönyvek szakmai ellenőrzésének lebonyolítása a tankönyvpiac szabályozásának legfőbb eszköze.

A tankönyvek akkreditációja elsősorban az iskolákban használt taneszközök szakmai minőségének garantálását szolgálja. Az tankönyvvé nyilvánítási eljárás során a szakértők ellenőrzik és értékelik, hogy a tankönyv megfelel-e mindazoknak a minőségi kritériumoknak, amelyek a taníthatósághoz és tanulhatósághoz szükségesek, valamint azt is, hogy a tankönyv nem tartalmaz-e tárgyi tévedéseket, tudománytalan vagy a tudomány által ma már meghaladottnak tekintett kijelentéseket és fogalmakat. Nagyon lényeges része e vizsgálatnak az aktuálisan érvényes tartalmi szabályozóknak (NAT, kerettantervek, érettségi követelmények) való megfelelés is. A piaci alapú tankönyvkiadás esetében – az akkreditációs eljárásán kívül – a minőségbiztosítás másik fontos eszköze a piac, vagyis a tankönyveket kiválasztó pedagógusok szakmai értékítélete.

A jelenlegi tankönyvi akkreditációs rendszer a szakértői véleményezésre épül, mivel ez a megoldás van leginkább összhangban a tankönyvpiacra alapuló ellátás működésével. Ilyen módon egyszerre akár nagyon sok tankönyv akkreditációja is gyorsan és viszonylag olcsón elvégezhető, és ez teszi lehetővé azt is, hogy egy-egy tantervi reform bevezetésekor az új tankönyvek akár egy év alatt is elkészüljenek, és akkreditált kiadványokként időben a tankönyvjegyzékre kerüljenek.

A szakértői véleményezés csak a tankönyvet és – ha mód van rá – a hozzá kapcsolódó kiadványokat vizsgálja. Nem terjed ki a vizsgálat a tankönyv gyakorlati használatára. A szakértő speciális tudása és tapasztalata éppen ahhoz kell, hogy a tankönyveket látva,

---

A szakértői véleményezés csak a tankönyvet és – ha mód van rá – a hozzá kapcsolódó kiadványokat vizsgálja. Nem terjed ki a vizsgálat a tankönyv gyakorlati használatára. A szakértő speciális tudása és tapasztalata éppen ahhoz kell, hogy a tankönyveket látva, helyes következtetéseket tudjon levonni arra vonatkozóan, hogy mennyire lehet majd ezek használatával eredményesen tanítani és tanulni. Az ilyen típusú értékelés megbízhatósága tehát elsősorban az értékelést végző szakértők tudásán alapul, továbbá nagyon fontos szerepet játszik az értékeléshez használt kritériumrendszer, valamint a kritériumrendszer helyes használata is.

---

helyes következtetéseket tudjon levonni arra vonatkozóan, hogy mennyire lehet majd ezek használatával eredményesen tanítani és tanulni. Az ilyen típusú értékelés megbízhatósága tehát elsősorban az értékelést végző szakértők tudásán alapul, továbbá nagyon fontos szerepet játszik az értékeléshez használt kritériumrendszer, valamint a kritériumrendszer helyes használata is. Az akkreditációban közreműködő szakértők munkájának ellenőrzése megoldható, és lehetőség van az akkreditációs munka szakmai színvonalának folyamatos javítására is az értékelési kritériumok módosításával vagy a szakértők felkészítésének megerősítésével.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárás menete

A jelenlegi tankönyv-engedélyezési rendszer kereteit a 2001-es tankönyvpiaci törvény (2001. évi XXXVII. törvény a tankönyvpiac rendjéről), a részletes szabályokat rögzítő 2004-es OM rendelet (a tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás és az iskolai tankönyvellátás rendjéről szóló 23/2004. [VIII. 27.] OM rendelet [továbbiakban: Tr.]), valamint ennek 2006-os módosítása (10/2006. [III.27.] OM rendelet a tankönyvvé nyilvánításról szóló 23/2004. rendelet módosításáról) alakította ki. A legfontosabb elemeket megtartotta az új tankönyvvé nyilvánítás, a tankönyvtámogatás, valamint az iskolai tankönyvellátás rendjéről szóló 16/2013. (II. 28.) EMMI rendelet is.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárás kérelemre indul, amelyet a könyv kiadója vagy szerzője nyújthat be a hivatalhoz. A kérelmet írásban, papíralapon, a Közoktatási Információs Iroda (KIR) adatkezelője által működtetett elektronikus rendszer alkalmazásával lehet benyújtani. A tankönyvvel együtt egy kiadói szerkesztői jelentést és egy kiadói lektori véleményt is be kell adni.

Az Oktatási Hivatal (OH) legfeljebb huszonöt napos határidő kitűzésével – egy tudományos-szakmai, egy tantárgy-pedagógiai és egy technológiai szakértőt rendel ki a benyújtott könyv véleményezésére. A bírálati szempontokat a rendelet 3. számú melléklete tartalmazza. A szakértők az OH által készített értékelőlapon készítik el írásban a véleményüket. Az értékelőlap a rendelet mellékletében szereplő bírálati szempontokat részletes értékelési kritériumokra bontja. Ezen kritériumok szerint kell a szakértőnek szövegesen és pontozással is értékelni a kérelemre benyújtott tankönyvet, végül pedig az értékelés eredménye alapján javaslatot tenni a jóváhagyásra vagy az elutasításra. A szakértőnek lehetősége van arra is, hogy csak feltételekkel javasolja a jóváhagyást. Ebben az esetben a kiadónak el kell végeznie a kért javításokat a tankönyvvé nyilvánításhoz.

Amennyiben a kirendelt szakértő vagy a szakértők mindegyike a kiadvány tankönyvvé nyilvánítását feltétel nélkül támogatja, vagy a kirendelt három szakértő közül kettő egybehangzóan nem támogatja és a kiadvány tankönyvvé nyilvánításának elutasítására tesz javaslatot, a hivatal a rendelkezésére álló dokumentumok, adatok alapján mérlegelve dönt.

A hivatal a nem egybehangzó szakértői vélemények esetén felhívja a kérelem benyújtóját arra, hogy a szakértői véleményekben foglaltakról és a kért javítások teljesítéséről a kézhezvételtől számított tíz napon belül nyilatkozzon.

Ha a kérelem benyújtója a hivatal által meghatározottak teljesítését vállalja, az általa megadott határidőig – kérelmére – az eljárást legfeljebb hat hónapig fel lehet függeszteni.

Amennyiben a kérelem benyújtója a szakértői véleményekben foglaltakkal nem, vagy csak részben ért egyet, a hivatal a megalapozott döntés meghozatala érdekében további (bírálati) szakértőt rendelhet ki, aki a vitatott kérdésekben foglal állást.

Ha a tankönyv a nemzetiségi nevelés-oktatás céljaira készült, a hivatal a kérelmet, annak mellékleteit és a szakértői véleményeket – véleményezés céljából – megküldi az Országos Nemzetiségi Bizottságnak. Az Országos Nemzetiségi Bizottság a megküldött

iratok megérkezésétől számított tíz napon belül elkészíti véleményét, és megküldi a hivatalnak.

A könyv tankönyvvé nyilvánításának érvényessége öt évre szól és annak a tanévnek az utolsó napjáig tart, amelyik a határozat jogerőre emelkedését követő ötödik naptári évben fejeződik be.

A tankönyvvé nyilvánítás legfeljebb három alkalommal meghosszabbítható.

A kérdőíves vizsgálat

A tankönyvi szakértők és a kiadói szerkesztők körében végzett vizsgálatot elektronikus kérdőívvel, e-mail-es megkereséseken keresztül folytattuk le. A kérdőívet úgy állítottuk össze, hogy abban a szakértőknek és a szerkesztőknek módjuk legyen a tankönyvi jóváhagyás minden fontos vonatkozásáról véleményt mondani. A könnyebb feldolgozhatóság érdekében feleletválasztós kérdéseket alkalmaztunk, ugyanakkor lehetőséget adtunk szöveges indoklásra és kiegészítésre is. A kérdőív fő csomópontjai a következők voltak:

- tankönyvjegyzék,
- tankönyvelfogadás,
- értékelőlap,
- továbbképzés,
- kutatás, monitorozás, tájékoztatás.

A kérdőíves felmérésre 2013 márciusában és áprilisában került sor. Az elektronikus kérdőív linkjét 150 olyan szakembernek küldtük el, akik az elmúlt években tudományos-szakmai vagy tantárgy-pedagógiai szakértőként maguk is részt vettek a tankönyvvé nyilvánítási eljárásban. Nagy örömünkre szinte valamennyien kitöltötték a kérdőívet. Ugyanennek a kérdőívnek a kitöltésére kértük fel tíz tankönyvkiadó³ szerkesztőit is. Közülük is viszonylag sokan, közel 50-en elküldték a válaszaikat.

A szakértők és a szerkesztők között is voltak, akik nem mindegyik kérdésre feleltek. Ennek legtöbbször az volt az oka, hogy az adott kérdés megválaszolására nem tartották kompetensnek magukat, vagy nem volt véleményük róla. Végül is 132 szakértő töltötte ki a kérdőívet, közülük 109-en minden kérdésre válaszoltak. A szerkesztők esetében 45 kérdőívből 26 volt teljes (1. táblázat).⁴

1. táblázat. A felmérések adatai

	<i>Szakértők</i>	<i>Szerkesztők</i>
Összes válasz	132	45
Teljes válasz	109	26
Befejezetlen válasz	23	19
Kérdőív lezárása	2013. március 19.	2013. április 24.
Kitöltési időtartam	1,5 hét	2 hét

Vélemények a tankönyvi jóváhagyás fontosabb vonatkozásairól

A tankönyvjegyzék

A szakmai akkreditációval és az árkorláttal az állam folyamatosan ellenőrzi a tankönyvpiacon kerülő kiadványokat. Ennek a szabályozott piaci megoldásnak eszköze a tankönyvjegyzék, a hivatalos tankönyvlista. Először arra voltunk kíváncsiak, hogy mi a szakértők és a szerkesztők véleménye magáról a tankönyvjegyzékről.

A szakértők (98 százalék) és a kiadói szerkesztők (94 százalék) szükségesnek gondolják a tankönyvjegyzéket. Több ok miatt is:

- segíti a tankönyvpiac működését,
- támogatást ad a tanároknak ahhoz, hogy a kínálatból választani tudjanak,
- garantálja a szakmai minőséget,
- elősegíti a központi tanterveken alapuló egységes tanári gyakorlatot és tankönyvhasználatot.⁵

A tankönyvlista legfontosabb célját mindannyian abban látják, hogy mindenki számára világossá és ellenőrizhetővé teszi, hogy az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.) mely tankönyvek felelnek meg (2. táblázat). Fontosnak tartják továbbá, hogy a tartalmi és formai megfelelés követelménye együtt érvényesüljön (3. táblázat). A nyitott kérdésre adott válaszokból az is kiderült, hogy a szakértők és a szerkesztők egyaránt támogatják, hogy a tankönyvjegyzéken kívüli kiadványok tankönyvként történő használatára is lehetőség legyen bizonyos szabályok betartásával.⁶ A kiadók közül természetesen sokan azt is szeretnék, ha kiadványaik akkor is rendelhetők lennének, ha nincsenek a tankönyvlistán.

2. táblázat. Ön szerint mi legyen a célja a hivatalos tankönyvlistának (többet is megjelölhet)?

	Szakértő	Szerkesztő
Egyszerű tájékoztatást adjon a piaci kínálatról	12,9% (17)	26,7% (12)
Csak a tankönyvlistán szereplő tankönyvek legyenek rendelhetők	16,7% (22)	13,3% (6)
Állami támogatás csak a tankönyvlistán szereplő tankönyvekhez legyen kérhető	29,6% (39)	15,6% (7)
A legjobb tankönyvek kiválasztása a piaci kínálatból	37,12% (49)	31,1% (14)
Mindenki számára ellenőrizhetővé tegye, hogy mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.)	74,24% (98)	64,4% (29)

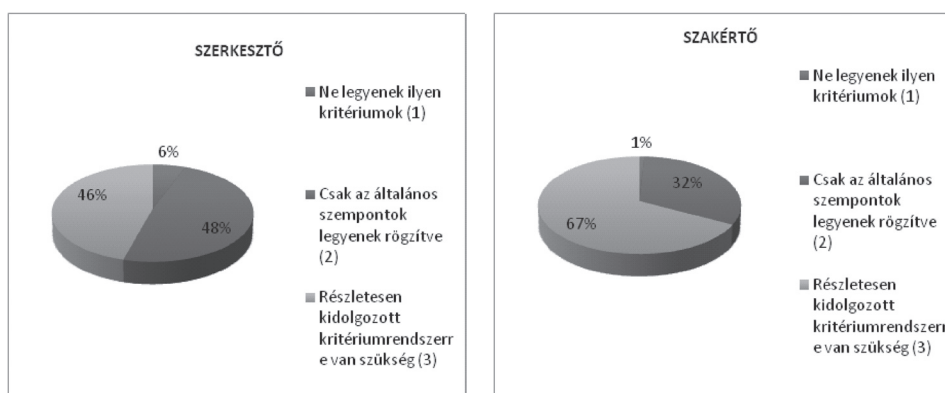
3. táblázat. Mi legyen a feltétele a tankönyvlistára kerülésnek (többet is megjelölhet)?

	Szakértő	Szerkesztő
Egyszerű regisztráció	0,8% (1)	11,1% (5)
A tankönyv formai kivitelének ellenőrzése és elfogadása	6,8% (9)	8,9% (4)
Az árra vonatkozó előírások betartása	15,9% (21)	15,6% (7)
A legmagasabb pontszám, illetve legjobb eredmény elérése a tankönyvek szakmai (tudományos és tantárgy-pedagógiai) értékelése során	19,7% (26)	8,9% (4)
Az értékeléskor a tudományos szempontoknak való meghatározott szintű megfelelés	67,45 (89)	44,4% (20)
Az értékeléskor a tantárgy-pedagógiai szempontoknak való meghatározott szintű megfelelés	71,2% (94)	46,7% (21)
A tankönyv tartalmi és formai megfelelése egyaránt	72,7% (96)	60% (27)

A szakmai értékelés kritériumai

2004-ben jelentősen átalakult a tankönyvi jóváhagyás szempontrendszere és módja. A változtatás célja az volt, hogy a korábinál részletezőbb kritériumrendszer alkalmazásával átfogóbbá és szakszerűbbé váljon az értékelés, így biztosítva, hogy a jóváhagyási eljárás képes legyen kiszűrni mind a tartalmi, mind a pedagógiai hibákat – lehetőség szerint azoknak a szerzőknek és szerkesztőknek kedvezve, akik készek és képesek innovatívan adaptálni az eredményes és hatékony tanulást lehetővé tevő pedagógiai módszereket.

A szakértők kétharmada úgy ítélte meg, hogy a részletes kritériumrendszer gyakorlata a megfelelő, csak a válaszadók egyharmada térne vissza az általános szempontokhoz. A szerkesztők nagyjából fele-fele arányban pártolják az egyik vagy a másik megoldást (1. ábra).

1. ábra. Milyenek legyenek a tankönyvlistára kerülés feltételeként előírt tartalmi ellenőrzés központilag előírt kritériumai (%)

Kik készítsék az értékelést?

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a szakértők és a szerkesztők szerint kik végezzék a tankönyvek értékelését (4. táblázat).

4. táblázat. Kik készítsék el a tankönyvek tartalmi értékelését (többet is megjelölhet)?

	Szakértő	Szerkesztő
Szakértőkből és társadalmi küldöttekből álló bizottság	4 % (5)	12% (4)
Tanárokból álló szakmai bizottság	16% (19)	17% (6)
Egyéni szakértők	36% (42)	34% (12)
Többféle pedagógiai szakemberből álló szakmai bizottság	44% (52)	37% (13)

A válaszokból kirajzolódik, hogy a szakértők többsége azt támogatná, ha az egyéni szakértők helyett valamilyen szakmai bizottság végezné a tankönyvek értékelését. Legmegfelelőbbnek a többféle pedagógiai szakemberekből álló szakmai bizottságot látják. A szakértők jelentős része indokoltnak tartaná a pedagógiai szakértők és a gyakorló tanárok bevonását egy ilyen bizottságba. A szakértők úgy látják, hogy a tankönyv minőségének megítélésakor a gyakorló tanári tapasztalat legalább annyira fontos, sőt talán fontosabb is, mint a tankönyvek értékelésére vonatkozó speciális szakértői tudás. Sokan

vannak azonban azok is (a válaszadók 36 százaléka), akik az egyéni szakértői értékelésen alapuló jóváhagyást tartják a jó megoldásnak, kiemelve a személyes felelősségvállalás fontosságát a döntésekben. A szakértők ugyanakkor szinte egyöntetűen elutasítják a tankönyvi jóváhagyás „társadalmisítását”. Csupán a szakértők 4 százaléka támogatta a szakértőkből és társadalmi küldöttekből álló bizottság gondolatát.

A szerkesztők szintén a többféle szakemberből álló bizottságot támogatnák inkább (37 százalék), de kisebb arányú a különbség, mint a szakértők esetében. Ha ehhez még hozzászámítjuk a tanárokból álló szakmai bizottságra érkezett válaszokat is (17 százalék), mely szintén az egyéni szakértői munkát váltaná ki, akkor jól látszik, hogy a szerkesztők többsége is az egyéni szakértői munka helyett más megoldást látna jónak. Akik az egyéni szakértőkre szavaztak, azt hangsúlyozták, hogy a három különböző szempontból végzett értékelés együttesen jól kiegészíti egymást. A szakértők pedig, ki-ki a maga területét tekintve, magas szintű szakértői tudással rendelkeznek. Az értékelés társadalmisítását a szerkesztők sem támogatják.

Arra is rákérdeztünk, hogy kiből álljon a szakmai bizottság, ha ilyen formában történne az értékelés (5. táblázat). A válaszok megerősítették az előző kérdésre adott válaszokból kirajzolódott képet. Politikus, szülő, szakmai vagy érdekvédő szervezet képviselőjének részvételét szinte senki nem tartotta szükségesnek és kívánatosnak. Ugyanakkor nagyon sokan szavaztak arra, hogy tantárgymetodikus, pedagógiai szakértő, gyakorló tanár és szaktudományi szakértő legyen a bizottságban.

5. táblázat. Ha bizottság készítené az értékelést, kiből álljon ez a bizottság (többet is megjelölhet)?

	Szakértő	Szerkesztő
Politikus	0	0
Érdekvédő szervezet képviselője	0,8 % (1)	2,2% (1)
Szülő	2,3% (3)	4,4% (2)
Pedagógus szakmai szervezet képviselője	3% (4)	11,1% (5)
Tantárgymetodikus	65,9% (87)	53,3% (24)
Pedagógiai szakértő	71,2% (94)	55,6% (25)
Gyakorló tanár	72,7 % (96)	68,9 % (31)
Szaktudományi szakértő	79,6% (105)	55,6%(25)

Az értékelést végzőkkel szembeni elvárások

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy milyen feltételeknek feleljenek meg az egyéni szakértők (6. táblázat), mindkét megkérdezett csoport a gyakorló tanári tapasztalatot emelte ki legfontosabbnak.

6. táblázat. Ha egyéni szakértő készíti az értékelést, milyen feltételeknek feleljen meg (többet is megjelölhet)?

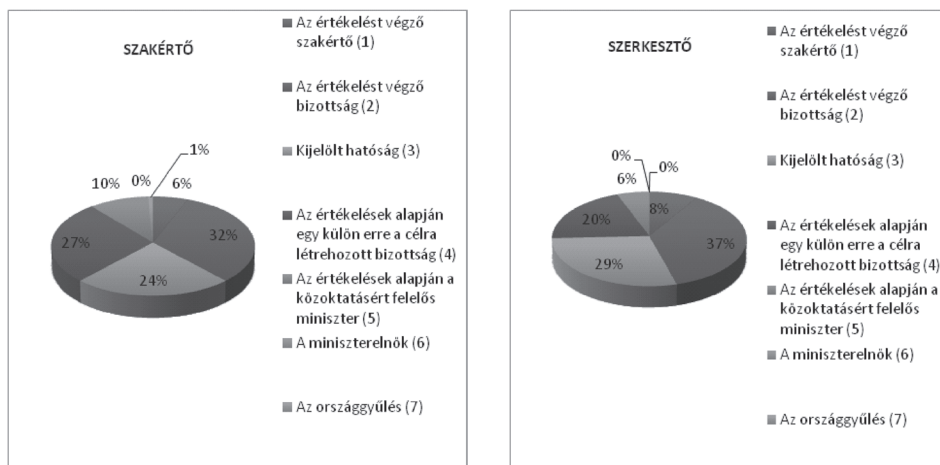
	Szakértő	Szerkesztő
A tankönyvértékeléshez előírt speciális képzés elvégzése	47,7 % (63)	48,9% (22)
Tanári végzettség	49, 2% (65)	53,3% (24)
Szakértői nyilvántartásba vétel	63,6% (84)	35, 6% (16)
Gyakorló tanári tapasztalatok	72% (95)	71,1% (32)

Ki vagy kik hozzák meg a végső határozatot?

Lényeges kérdés a tankönyvvé nyilvánítási kérelmek elbírálásakor, hogy az egymással párhuzamosan dolgozó három szakértő értékelése és javaslata alapján kik és hogyan hozzák meg a végső határozatot a kérelem elutasításáról vagy jóváhagyásáról. Az elmúlt években a szakértők és a szerkesztők többféle gyakorlatot is megtapasztalhattak:

- egy bizottság hozta meg a végső döntést, sokszor az előzetes szakértői véleményeket is felülbírálvá;
- a miniszter hozott döntést, amikor a szakértői vélemények és a bizottság javaslata nem voltak összhangban egymással;
- bizottság hozott döntést, de csak azokban az esetekben, amikor a szakértők véleménye nem volt egybehangzó;
- a tankönyvvé nyilvánítással foglalkozó hatóság hozott döntést a szakértői vélemények, illetve a szakértői vélemények és a kiadók által megfogalmazott észrevételek alapján.

E tapasztalatokat figyelembe véve válaszolhatták meg a szakértők és a szerkesztők a kérdést, hogy szerintük kinek kellene a végső döntést meghoznia a tankönyvek elfogadásáról (2. ábra).

2. ábra. Ön szerint ki hozza meg a végső döntést a tankönyvek elfogadásáról (%)?

A válaszok a szakértők és a szerkesztők esetében hasonló megoszlást mutatnak. Mindkét csoport a legnagyobb arányban (32, illetve 37 százalék) azt támogatja, hogy az értékelést végző szakemberekből létrejövő bizottság hozza meg a döntést, ugyanakkor ez csak a válaszadók egyharmadának javaslata, a kétharmaduk ettől eltérő véleményen van. A szakértők 27 százaléka külön erre a célra hozna létre egy bizottságot, illetve 24 százalékuk a kijelölt hatóságot nevezte meg. A szerkesztők 29 százaléka (második helyen) a kijelölt hatóságot nevezte meg, s harmadikként jelölték a külön erre a célra létrehozott bizottságot.

A szakértők (61 százalék) és a szerkesztők (55 százalék) többsége tehát az értékelést és a döntés meghozatalát mindenképpen szétválasztaná. Abban már megoszlának a vélemények, hogy ezt a jogot egy külön bizottságnak, egy kijelölt hatóságnak vagy a közoktatásért felelős miniszternek adnák.

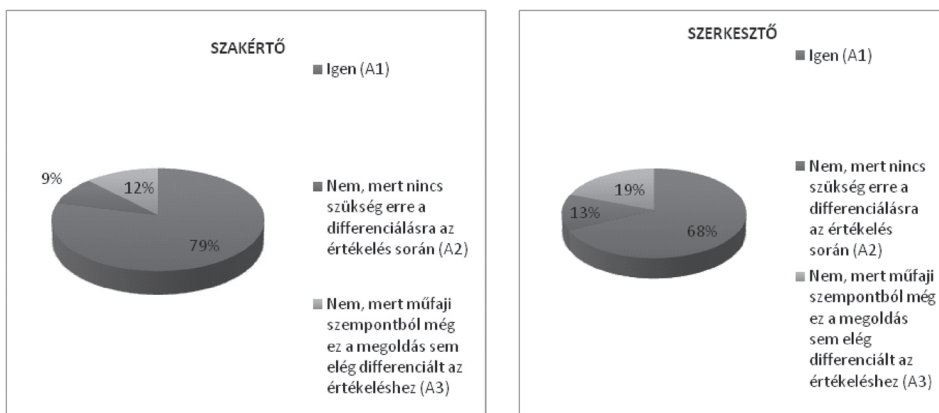

A szakértői értékelőlapok

Az értékeléshez az OH honlapjáról¹⁷ bárki számára elérhető és letölthető értékelőlapokat kell használniuk a szakértőknek. Ez a megoldás módot ad arra is, hogy a tankönyveket készítő is pontosan tisztában legyenek azzal, milyen kritériumoknak kell megfelelniük. Az értékelőlapokkal a szöveges szakértői értékelések egységes és könnyen áttekinthető formában dokumentálhatók, ami nagyban megkönnyíti az eljárás korrekt lefolytatását és a végső határozatok meghozatalát.

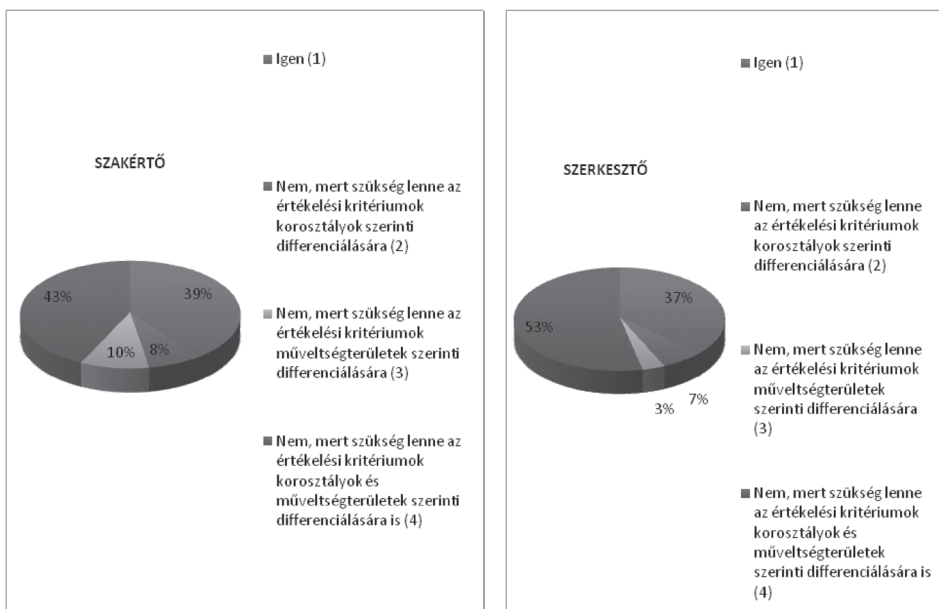
Az értékelőlapok szakmai szempontból is az értékelés legfontosabb munkaeszközei. Ezek határozzák meg, hogy a szakértőnek milyen szempontok és milyen értékelési kritériumok alapján, illetve milyen pontozási rendszerrel kell értékelniük a tankönyveket. A szakértőknek külön-külön minden kritérium szerint kell pontozniuk és szöveges értékelést is adniuk kell. A kiadók megkapják ezeket a kitöltött értékelőlapokat, így a szerkesztők ebből pontosan megismerhetik, hogy a szakértő mivel volt elégedett vagy elégedetlen, és miért. Vita esetén pontosan ki tudják fejteni a saját álláspontjukat a szakértők által jelzett hiányosságokkal és hibákkal kapcsolatban. A szerkesztők számára is fontos dokumentumról van szó, hiszen hatással van az ő munkájukra is. Annak eldöntésében tehát, hogy az értékelőlapok átdolgozására milyen mértékben van szükség, érdemes a szakértők mellett a szerkesztők tapasztalatait és véleményét is figyelembe venni.

Először arra voltunk kíváncsiak, hogy megfelelőnek tartják-e a szakértők és a szerkesztők azt a megoldást, hogy a tankönyvekhez, a munkafüzetekhez, a gyűjteményekhez és az ábécéskönyvekhez külön értékelőlap tartozik. A szakértők és a szerkesztők túlnyomó többsége helyesli ezt a megoldást (3. ábra).

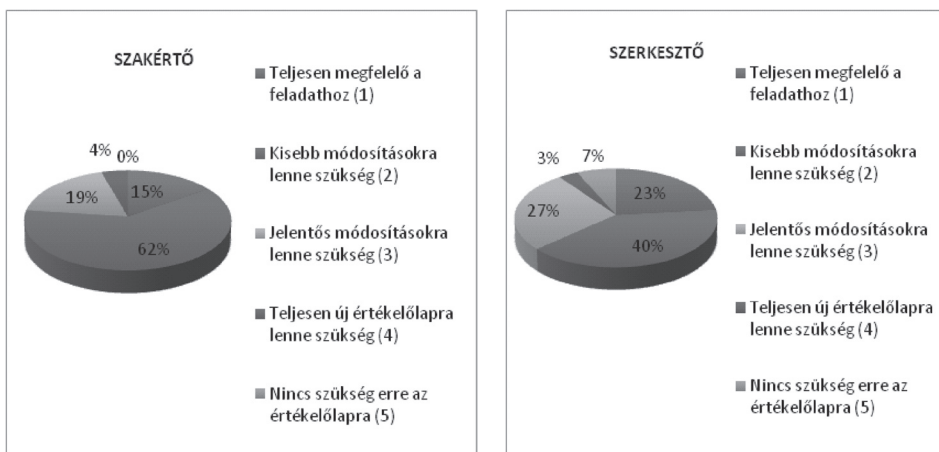
3. ábra. Jelenleg külön értékelőlap tartozik a tankönyvekhez, a munkafüzetekhez, a gyűjteményekhez és az ábécéskönyvekhez. Megfelelőnek tartja Ön ezt a megoldást?

A tankönyvi értékelőlapok további differenciálásának megítélésében meglehetősen hasonlóan nyilatkoztak a szakértők és a szerkesztők. A szakértők (61 százalék) és a szerkesztők (63 százalék) nagyobb része szerint szükség lenne olyan értékelőlapok elkészítésére, amelyek műveltségterületenként és/vagy korosztályonként is eltérnek egymástól, míg a válaszadók 39, illetve 37 százaléka szerint nincs szükség további differenciálásra (4. ábra).

4. ábra. Jelenleg ugyanazt az értékelőlapot használják a szakértők az összes tankönyvhöz, függetlenül attól, hogy milyen korosztálynak és milyen tantárgyhoz készült. Megfelelőnek tartja Ön ezt a megoldást?

A szakértők túlnyomó többsége a tankönyvekhez, munkafüzetekhez és a gyűjteményekhez használt értékelőlapok esetében nem tart szükségesnek jelentős átdolgozást, csak kis módosításokat végeznének rajta. A válaszadók több, mint negyede (27 százalék) viszont úgy látta, hogy jelentős módosításokra lenne szükség (5. ábra). Ez a vélemény valószínűleg a tantárgyi és az életkori differenciálás igényével is összefügg.

5. ábra. Mi az Ön véleménye a jelenleg használt tankönyvi értékelőlap szakmai minőségéről és használhatóságáról?

Az értékelőlapok felülvizsgálata ügyében tehát a tankönyvi szakértők és szerkesztők csak kisebb módosításokat látnak szükségesnek az egyes értékelőlapokon, viszont abban a kérdésben eléggé megosztottak, hogy szükség van-e az értékelőlapok további differenciálására korosztályok és műveltségterületek szerint.

A tankönyvértékelés szempontjai

A tankönyvi szakértőket és a kiadók szerkesztőit is megkérdeztük arról, hogy az értékelőlapok fő szempontjait mennyire tartják fontosnak.⁸ Ezeket a szempontokat a 16/2013. (II. 28.) EMMI rendelet melléklete kötelezően előírja a tankönyvek értékeléséhez:

1. Szakmai kritériumok (NAT-nak, kerettantervnek, vizsgakövetelményeknek való megfelelés).
2. Az ismeretek megértése, tanulása.
3. Az ismeretek alkalmazását biztosító műveletek tanulása.
4. Problémák, problémahelyzetek elemzése és a problémamegoldás tanulása.
5. A tanulás módszereinek tanulása.
6. Gondolkodási eljárások tanulása.
7. Szociális viszonyulások, magatartásformák tanulása.
8. Nemzeti, etnikai, vallási közösség szerepe.
9. Nyelvhelyesség és helyesírás.
10. A tankönyv nagyobb rendszer (sorozat, tankönyvcsalád) részét képezi-e, kapcsolódó tankönyvek és tananyagok.

A 7. táblázat összefoglalja, hogy a válaszokban szereplő pontszámok alapján milyen fontossági sorrend alakult ki.

7. táblázat. Tantárgy-pedagógiai értékelőlapok fő szempontjainak értékelése⁹

	1. Szakmai kritériumok	2. Ismeretek megértése, tanulása	3. Ismeretek alkalmazása	4. Probléma-megoldás	5. Tanulás tanulása	6. Gondolkodás tanulása	7. Szociális magatartásformák tanulása	8. Nemzeti, etnikai, vallási közösség	9. Nyelvhelyesség	10. Tankönyv nagyobb rendszer része rendszer
Szakértő	4,90	4,84	4,59	4,52	4,35	4,52	3,98	3,65	4,81	3,87
Szerkesztő	4,63	4,96	4,56	4,73	4,5	4,58	4,00	3,33	4,73	3,63

A válaszok alapján kirajzolódik, hogy mind a szakértők, mind a szerkesztők lényegében elégedettek a jelenlegi szempontrendszerrel, hiszen egyetlen kritérium sem kapott a közepesnél rosszabb értékelést, és jellemzően inkább 4 feletti átlagok domináltak. A szerkesztők az „Ismeretek megértése, tanulása”, a „Problémamegoldás” és a „Nyelvhelyesség és helyesírás” szempontokat tartják a legfontosabbnak, a pedagógiai szakértők pedig a „Szakmai kritériumok (NAT-nak, kerettantervnek, vizsgakövetelményeknek való megfelelés)”, az „Ismeretek megértése, tanulása” és a „Nyelvhelyesség és helyesírás” szempontokat látják a legjelentősebbnek. Látható tehát, hogy két szempont mind a szerkesztőknél, mind a szakértőknél kiemelt fontossággal bír. „Az ismeretek alkalmazását biztosító műveletek tanulása” szempont esetében a szerkesztők és a szakértők

véleménye szintén nagyon hasonló és jelentős (4,5 fölötti átlagot kapott mindkét csoporttól). Ugyanakkor az egyéb képességfejlesztéssel összefüggő szempontokat – „Problémák, problémahelyzetek elemzése és a problémamegoldás tanulása”, „A tanulás módszereinek tanulása”, „Gondolkodási eljárások tanulása” – a szerkesztők fontosabbnak tartják, mint a szakértők. Meglepő és mindenképpen elgondolkodtató ez az eredmény! Azt jelzi, hogy a pedagógiai korszerűsítést szolgáló új értékelési szempontokkal a tankönyveket készítő szerkesztők erősebben azonosulnak, mint az értékelést végző szakértők. Ehhez hasonlóan az is érdekes viszont, hogy a szakértők a „Nyelvhelyesség és helyesírás” szempontot magasabbra értékelték, mint a szerkesztők. A legkevésbé fontos kritériumok viszont azonosak a szerkesztőknél és a szakértőknél: mindkét csoport a nemzeti, etnikai, vallási szempontot és a tankönyv mint egy nagyobb rendszer elemének szempontját (sorozat, tankönyvcsalád) találták a legkevésbé fontosnak, bár ezek egyike sem került a „közepesen fontos” kategória alá. „A tankönyvek nagyobb rendszerbe épülésének” viszonylag alacsony fontosságúra értékelése a kiadói szerkesztőknél meglepő igazán, mert a kiadók számára általában fontos, hogy kiadványaik minél nagyobb, kidolgozottabb rendszerbe épüljenek, hiszen ez a megrendelések szempontjából (egymást erősítő, továbbgyűrűző megrendelések) meghatározó lehet. A szakértők és a pedagógusok egy része számára ez a szempont általában kevésbé jelentős, miközben a kiadók üzletpolitikájukban mégis kiemelten kezelik.

A tudományos-szakmai értékelőlapokon található értékelési szempontokra vonatkozó eredményeket a 8. táblázat foglalja össze. Itt is 1-től 5-ig terjedő skála szerint kellett pontozniuk a szakértőknek és a szerkesztőknek.

8. táblázat. A tudományos-szakmai értékelőlapok fő szempontjainak értékelése

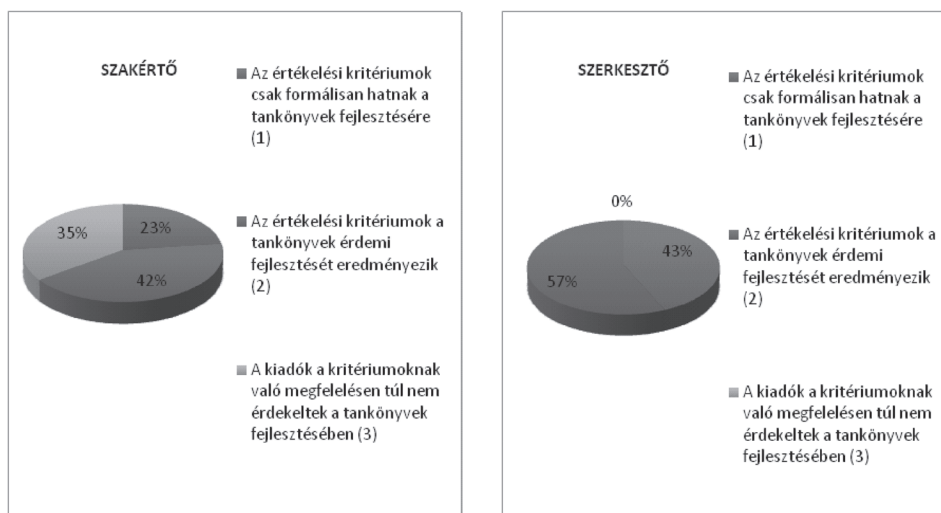
	<i>Szakmai kritériumok (NAT-nak, kerettantervnek, vizsgakövetelményeknek való megfelelés)</i>	<i>A tartalom szakmai hitelessége, pontossága, szemlélete</i>	<i>A tartalom strukturáltsága</i>	<i>A szakmai tartalom naprakészsége</i>
Szakértő	4,7	4,84	4,56	4,42
Szerkesztő	4,58	4,96	4,66	4,43

A tudományos-szakmai értékelőlapok megítélésében a szakértők és a szerkesztők véleménye alig tér el egymástól, s mindkét csoport esetében szinte teljes elégedettséget mutat. Mind a szakértők, mind a szerkesztők a tartalom szakmai hitelességét, pontosságát, szemléletét tartják a legfontosabbnak. Az is érthető, hogy a szakértők fontosabbnak ítélik a tartalmi szabályozás dokumentumainak való megfelelést a szerkesztőknél, illetve az is világos, hogy a szerkesztők miért a tartalom strukturáltságát helyezik a második helyre a fontossági sorrendben. A szakmai tartalom naprakészsége mindkét csoportban kevésbé volt fontos szempont, de ez a válaszlehetőség is magas értéket kapott, csupán a többihez képest kapta a legkisebb értéket. Az viszont jól látszik az értékek nagyságában (4,42–4,96), hogy minden tudományos-szakmai szempontot rendkívül fontosnak tartanak a szakértők és a szerkesztők egyaránt.

Az értékelési kritériumok hatása a tankönyvek fejlesztésére

Az azzal mindenki tisztában van, hogy a tankönyvek minősége alapvetően a szerzők és a szerkesztők szakmai felkészültségén múlik. A tankönyvvé nyilvánítás keretében folyó szakértői véleményezés csak közvetett hatást tud erre gyakorolni. Ideális esetben azoknak a munkájához ad minél több megerősítést, akik elkötelezettek a minőség iránt és nyitottak az új tanítási és tanulási módszerekre.

Szerettük volna tudni, hogy a szakértőknek és a szerkesztőknek mi a véleménye az értékelési kritériumok fejlesztésekre gyakorolt hatásáról (6. ábra).

6. ábra. Ön szerint milyen hatással vannak a jóváhagyáshoz használt értékelési kritériumok a tankönyvek fejlesztésére?

A szerkesztők több, mint fele (57 százalék) érdeminek ítélte meg ezt a hatást. Majdnem ugyanannyian (43 százalék) viszont úgy ítélték meg, hogy az értékelési kritériumokat a fejlesztések megtervezésekor és elkészítésekor másodlagosaknak tekintik. Ők inkább csak külső kényszernek érzik ezt.

A szakértők 42 százaléka is érdeminek gondolja a hatást, viszont figyelemreméltó, hogy a szakértők harmada (35 százalék) szerint a kiadók csak a kritériumoknak akarnak megfelelni, további fejlesztésben nem érdekeltek. Amikor egy értékelési aktus meghatározott kritériumrendszer teljesítésének ellenőrzésével történik, ez a hatás elkerülhetetlen. Ha azonban a kritériumrendszer teljesítése „kikényszeríti” a fejlesztési folyamatokat, akkor ez a megfelelési hajlandóság pozitív folyamatokat indíthat be. A tankönyvi fejlesztések esetében az utóbbi fél évtizedben ez a tendencia jól követhető volt. A válaszokból tehát arra lehet következtetni, hogy az értékelőlapok kritériumai így vagy úgy, de jelentősen befolyásolják a tankönyvkészítők munkáját. Éppen ezért az értékelőlap kritériumainak felülvizsgálata gondos mérlegelést igényel, hiszen hatással van a tankönyvek fejlesztésére, minőségére.

Hogyan lehetne javítani a tankönyvi jóváhagyási eljárás szakmai színvonalát?

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a szakértők és szerkesztők szerint mire lenne ahhoz szükség, hogy a tankönyvek jóváhagyása és értékelése még megalapozottabb legyen (9. táblázat).

9. táblázat. Az alábbi szempontok közül Ön szerint melyekre lenne szükség ahhoz, hogy a tankönyvi jóváhagyás és a tankönyvek kiválasztása szakmailag még jobban megalapozott legyen (többet is megjelölhet)?

	Szakértő	Szerkesztő
A tankönyvi jóváhagyás és kiválasztás jelenlegi rendszere teljesen megfelelő, nincs szükség újabb szempontok érvényesítésére	2,3% (3)	4,4% (2)
Kapcsolattartás a tankönyves szakmai testületekkel	7,6% (10)	11,1% (5)
Kapcsolattartás a kiadókkal	9,1 % (12)	24,4% 11
A tankönyvekről és a tankönyvek használatáról szóló cikkek, tanulmányok, szakkönyvek publikálása	14,4% (19)	20% (9)
A tankönyvek minőségével és használatával foglalkozó kutatásokat, illetve a tankönyvekkel kapcsolatos informálást és képzést összefogó szakmai központ kialakítása	18,2% (24)	6,7% (3)
Kapcsolattartás a tankönyvszerzőkkel	26,5% (35)	11,1% (5)
A tankönyvek minőségére és használhatóságára irányuló kutatások	34,1% (45)	28,9% (13)
A piacon lévő tankönyvek minőségének rendszeres értékelése és összehasonlítása	47% (62)	42,2% (19)
Szakmailag megalapozott és elfogulatlan tankönyvkritikák	51,5% (68)	31,1% (14)
A tankönyvek bevérvizsgálata	58,3% (77)	33,3% (15)
A tankönyveket használó tanárok véleményének rendszeres és tervszerű összegyűjtése és feldolgozása	66,7% (88)	35,6% (16)

A válaszokból az derül ki, hogy a szakértők és a tankönyvszerkesztők is hiányolják a külső szakmai visszajelzést. Ennek szinte minden formáját szükségesnek jelölték meg. A kiadók a piacon lévő tankönyvek rendszeres értékelését és összehasonlítását látnak jónak, a szakértők a tanárok véleményének összegyűjtését igényelnék. A tankönyvek bevérvizsgálatát is mindkét csoport fontosnak tartja, továbbá az elfogulatlan tankönyvkritikákat is elengedhetetlennek érzik.

A tankönyvi jóváhagyás szakmai minősége szempontjából a szerkesztők egy jelentős része azt is hasznosnak tartaná, ha a szakértők és a kiadók között kialakulna valamiféle kapcsolat. Nyilván ez esetben arra gondolnak, hogy ha a két fél jobban megismeri egymás munkáját, javulhatna az összhang a tankönyvet készítő és a tankönyveket akkreditáló szakemberek között.

A tankönyvi jóváhagyás megbízhatóságát lehetne növelni a szakértők és a szerkesztők szerint azzal, ha a tankönyveket használó tanárok véleményét rendszeresen összegyűjtenék, feldolgoznák, illetve ha ki lehetne alakítani a tankönyvek bevérvizsgálatának rendszerét. Fontosnak gondolják azt is, hogy minél objektívebb tankönyv-értékelések és -kutatások szülessenek.

Összegzés, tanulságok

A kérdőíves kutatásunkra érkezett válaszokból jól látható, hogy a tankönyvek szakmai értékelését hogyan látnák megfelelőnek a tankönyvi szakértők és szerkesztők. Ezek fontos jelzések voltak a tankönyvi értékelőlapok felülvizsgálata előtt, hiszen azok véleményével van módunk találkozni, akik napi munkájuk során találkoznak a tankönyvek értékelésének szakmai feltételrendszerével.¹⁰

A szakértők és a szerkesztők egyöntetűen szükségesnek gondolják a tankönyvjegyzéket. Mindkét csoport a tankönyvlista legfontosabb eredményének azt látja, hogy mindenki számára ellenőrizhetővé teszi, mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.). Fontosnak tartják, hogy a tar-

talmi és formai megfelelés követelménye együtt érvényesüljön. A tankönyvjegyzéken kívüli kiadványok tankönyvként történő használatát sem a szakértők, sem a szerkesztők nem zárják ki, azt azonban jelentősnek vélik, hogy ez a lehetőség szabályozott, követhető legyen.

A megkérdezettek többsége úgy ítélte meg, hogy a jelenlegi, részletes szempontrendszer gyakorlata megfelelő. A szakértők és a szerkesztők többsége ugyanakkor változtatna a jelenlegi gyakorlat egy részén: az értékelést és a döntés meghozatalát szétválasztanák. Abban már megoszlanak a vélemények, hogy ezt a jogot egy külön bizottságnak, egy kijelölt hatóságnak vagy a közoktatásért felelős miniszternek adnák. Ha bizottság hozza meg a döntést, abban pedagógiai szakemberek és gyakorló pedagógusok jelenlétét is fontosnak tartják. Mindkét csoport szinte egyöntetűen elutasítja a tankönyvi jóváhagyás „társadalmisítását”.

A szakértők és a szerkesztők egyöntetűen szükségesnek gondolják a tankönyvjegyzéket. Mindkét csoport a tankönyvlista legfontosabb eredményének azt látja, hogy mindenki számára ellenőrizhetővé teszi, mely tankönyvek felelnek meg az előírásoknak (tartalom, pedagógiai hatékonyság, formai kivitel, ár stb.). Fontosnak tartják, hogy a tartalmi és formai megfelelés követelménye együtt érvényesüljön. A tankönyvjegyzéken kívüli kiadványok tankönyvként történő használatát sem a szakértők, sem a szerkesztők nem zárják ki, azt azonban jelentősnek vélik, hogy ez a lehetőség szabályozott, követhető legyen.

A tankönyvi értékelőlapok megítélésében meglehetősen egységesen nyilatkoztak a felmérésben részt vevők. Véleményük megerősíti a műfaji differenciálás helyességét. Azzal mindenki egyetért, hogy az értékelőlapok differenciáltak legyenek, ebből a szempontból a jelenlegi rendszert jónak találják, viszont mindkét megkérdezett csoport szerint az értékelőlapok kisebb átalakításra szorulnak, illetve szükség lenne a korosztályok és a tantárgyak szerinti differenciálásra. Szükséges alaposan megvizsgálni ezt a kérdést, hiszen ha erről döntünk, az alapvetően határozza meg az értékelőlapok struktúráját és számát. A szakértők és a szerkesztők túlnyomó többsége a tankönyvekhez, a munkafüzetekhez és a gyűjteményekhez használt értékelőlapok esetében nem tart szükségesnek jelentős átdolgozást, csak kis módosításokat végeznének rajtuk. A válaszadók többsége szerint az értékelőlapok szakmai kritériumai alapvetően (formálisan is és valóságosan is) meghatározzák a tankönyvfejlesztéseket, ezért a felülvizsgálat során ezt figyelembe kell venni.

A tankönyv-jóváhagyási rendszer hiányzó elemeként felmerült, hogy jelenleg nem (illetve csak formálisan) működik a tan-

könyvek bevalásvizsgálata. Emellett szükség lenne minél objektívebb tankönyv-értékelésekre és -kutatásokra is. Ha ezek az elemek a rendszer részévé válnának, szerteágazóbb információkhoz juthatnánk a tankönyvek minőségéről és a minőség legfontosabb összetevőiről.

Jegyzetek

¹ Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet *TÁMOP 3.1.1. XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz* elnevezésű kiemelt projektjében megvalósuló projekt.

² A kérdőíves felmérésünket 2013 nyarán kiegészítettük a szakértők által kitöltött tankönyvi értékelőlapok elemzésével (különböző tantárgyak és különböző típusú értékelőlapjait vizsgálva), ahol már konkrétan az volt a kutatás célja, hogy az értékelőlapok kitöltésének tapasztalatait összegezzük: mely szempontok esetében mérnek meghatározóan, mely szempontok esetében születtek formálisabb válaszok, mely szempontsorok rövidíthetők, hol kell kiegészíteni őket stb. Ennek a két kutatásnak az eredményeit, tapasztalatait összegezve fogtunk bele az értékelőlapok felülvizsgálatába.

³ Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt., Műszaki Könyvkiadó Kft., Mozaik Kiadó Kft., Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő Kft., Dinasztia Tankönyvkiadó Kft., Oxford University Press, Pedellus Tankönyvkiadó Kft., ROMI-SULI Könyvkiadó és Továbbképző Műhely, Konzept-H Kiadó, Krónika Nova Kiadó Kft.

⁴ Minden véleményt hasznosítani akartunk, ezért az eredmények összesítésekor minden választ figyelembe vettünk, azokét is, akik nem válaszoltak az összes kérdésre. Az egyes kérdéseknél ezért a válaszolók száma többnyire eltérő. A százalékos arányok kiszá-

molásakor mindig az adott kérdésre válaszolók számát tekintettük 100 százaléknak.

⁵ Néhány szerkesztő hozzászólta: mindez akkor érvényes, ha a tankönyvlistának nem az a célja, hogy mesterségesen és drasztikusan csökkentse az iskolák által megrendelhető választékot.

⁶ A szerkesztők részletesen kifejtett nyílt válaszaikban arról írnak, hogy jó lenne, ha mindezt az iskola a saját hatáskörén belül dönthetné el.

⁷ 2013. 11. 30-i megtekintés, http://www.oktatas.hu/koznevelo/tankonyv/tankonyvv_e_nyilvanitas/engedelyezett_folyamata

⁸ 1-től 5-ig terjedő skálán (1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos) kellett pontozniuk a tantárgy-pedagógiai értékelőlapon található fő szempontokra.

⁹ A sorszámok a fenti szempontok sorszámaira utalnak, illetve a rubrikákban a rövidített megnevezések találhatóak. A szürke mezők az egyes válaszadó csoportoknál a három legmagasabb értéket kapott szempontot, a félkövér kiemelések pedig azokat a szempontokat jelölik, ahol az egyik csoport nagyobb értéket jelölt meg, mint a másik.

¹⁰ Jelenleg a TÁMOP 3.1.1. program keretében ez a felülvizsgálat zajlik, 2014 elejére várhatóan elkészülnek a kutatás eredményei alapján átdolgozott értékelőlapok.